

Розділ І. ДИНАМІКА КУЛЬТУРИ. КУЛЬТУРНА ПАМ'ЯТЬ. КУЛЬТУРА ТА ТРАДИЦІЇ

Part I. DYNAMICS OF CULTURE. CULTURAL MEMORY. CULTURE AND TRADITIONS

УДК 130.2

ФЕНОМЕН ТРИРАЗОВОГО ПОТРОЄННЯ (3Х3Х3) БОГІНЬ В АРХАЇЧНІЙ СИМВОЛІЦІ І НАРОДНИХ ОРНАМЕНТАХ

Причепій Євген – доктор філософських наук, професор,
Інститут культурології Національної академії мистецтв України, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-5363-1004>
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi40.537>
sharapann@ukr.net

В архаїчній символіці, народних орнаментах, міфах та чарівних казках часто трапляються три жіночі образи (три богині) або три символи, що їх заміщують. На зображеннях давніх богинь присутні три знаки. Це свідчить про тісний зв'язок числа три з богинями. Трійка богинь привернула увагу дослідників архаїчної символіки (А. Голан, М. Гімбутас). Автор, аналізуючи матеріал символіки, орнаментів та казок, дійшов висновку, що в них, крім трьох богинь, присутній феномен триразового потроєння богинь (трьох «поколінь» трійок богинь). Першою трійкою були богині підземелля, сфери життя і небес, що утворились унаслідок поділу Богині-Космосу на сімку сфер, з яких були виключені чотири чоловічі сфери. Поділ кожної з цих богинь на свої трійки зумовив появу другого «покоління» – трійки богинь небес, трійки сфери життя і трійки підземелля. Поділ останніх на свої трійки утворив третє «покоління». Збільшення кількості богинь зі зміною «поколінь» призвело і до зміни структури Космосу (Богиня-Космос структурувалась відповідно до кількості божеств-сфер). Першому «поколінню» відповідав семичленний (семисферний) Космос, другому – 28-членний Космос, а третьому – 88-членний Космос. Дослідження феномену триразового потроєння богинь може пролити світло на розуміння теогонії в міфології давніх людей.

Ключові слова: три богині в символіці і орнаментах, триразове потроєння богинь.

Постановка проблеми. На археологічних артефактах та народних орнаментах часто трапляються три жіночі образи або три символи, що їх заміщують. Трійка жіночих осіб присутня в чарівній казці – три баби-яги, три бранки у підземеллі. У міфології часто фігурують три богині: – три Еринії, три Мойри в грецькій міфології, три Норни в германській та ін.

Феномен трьох богинь привернув увагу дослідників. Вони дають йому різні пояснення. Однак дослідники не звернули увагу на те, що в символіці і орнаментах кожна з богинь цієї трійки часто ділиться на свою трійку богинь, які, в свою чергу, також діляться на трійки. На наш погляд, дослідження триразового потроєння богинь може пролити світло на теогонію в первісній міфології. З'ясування місця і значимості трійки богинь у архаїчній символіці, міфології та орнаментах може стати важливим кроком у розумінні духовного світу первісних людей.

Аналіз останніх досліджень. Проблемі трьох богинь приділив значну увагу російсько-ізраїльський дослідник архаїчної символіки А. Голан у книзі «Міф і символ». Він відзначає, що «образ триєдиної богині виник ще в палеоліті... В кельтській язичницькій традиції існує образ триєдиної богині. Рудименти образу троякої богині збереглися в давньогрецькій міфології (три Мойри, три Грації, три Парки, три жіночі божества пір року, три богині, суперечку між якими мав розв'язати Парис). Афіна мала епітет Τρίτογενεΐα «тричі народжена», Гекату зображали троякою» [1; 144].

Автор намагається пояснити феномен потроєння богині тим, що люди неоліту могли ділити рік на три частини. «Вірогідно в ранньо землеробську епоху рік ділився на три сезони» [1; 143]. На його думку, оскільки Богиня втілювала рік, то у зв'язку з поділом року на три сезони, потроювалась і богиня. Однак він відчуває слабкість цього пояснення, відзначаючи, що у різних народів рік міг ділитися на дві, три і чотири частини [1; 144]. До того ж, як він і сам відзначає, потроєння богині спостерігається уже в палеоліті, в якому рік не ділився відповідно до сезонних робіт. Зважаючи на місце і універсальність феномену потроєння богинь у міфології, пояснення його поділом року на три сезони (чинником, який не є універсальним) виглядає непереконливим. Троякість образу богині, на нашу думку, глибоко втілена в сутність первісного жіночого божества. Вона вимагає більш аргументованого пояснення.

Значну увагу потроєнню Богині приділила також відома литовсько-американська археолог М. Гімбутас. Цій проблемі дослідниця присвятила окремий розділ під назвою «Три лінії і сила трійки» в книзі

«Мова богинь». Феномен потроєння вона вбачає у трійці символів, що зустрічаються на фігурках Богині. Автор відзначає, що «три лінії ... мають символічне значення з часів верхнього палеоліту» [9; 89]. В книзі розглянуто ряд зображень трійки символів (не тільки ліній) на артефактах палеоліту та неоліту.. «Знак трьох ліній – підсумовує вона, – ймовірно символізує потроєння (чи умноження) життєвості динамічних якостей, які витікають з тіла Богині Пташки, подательки і утримувачки життя. Потрійне джерело пов'язане з троїчністю Богині... Ця традиція продовжилась крізь всю доісторію та історію аж до грецьких Мойр, трійки римських Матрон, німецьких Норн, трійки ірландських Брігіт, трьох сестер Моріган...» [9; 97].

М.Гімбутас, на наш погляд, цілком слушно пов'язує символ трьох ліній чи інших трьох знаків на жіночих фігурках з потроєнням Богині, однак в самому феномені потроєння вона вбачає лише умноження сили та енергії Богині. На наш погляд, трійка символів зумовлена тим, що Богиня втілювала семисферний Космос, три сфери якого – підземелля, сфера життя і небеса – втілювали її іпостасі – жіночі божества (чотири чоловічі сфери ігнорувалися). Три символи є позначенням цих трьох іпостасей, умовних Дочок Богині.

Метою статті є дослідження феномену триразового потроєння богинь в архаїчній символіці та народних орнаментах. Автор прагне прослідкувати зв'язок цього феномену з можливою концепцією теогонії (зміни «покоління») первісних божеств. Оскільки первісна Богиня була тотожна Космосу, то збільшення божеств усвідомлювалось давніми людьми як збільшення сфер Космосу. У відповідності з цим простежується також зв'язок між зміною поколінь і збільшенням сфер Космосу.

Виклад основного матеріалу. Дане дослідження засноване на гіпотезі праміфу, викладений в роботі автора [4]. Для розуміння наступного матеріалу коротко охарактеризуємо суть цієї гіпотези. Виходячи з дослідження архаїчної символіки, орнаментів, чарівних казок та міфологій різних народів, автор дійшов висновку, що первинний світогляд давніх людей включав такі ідеї:

1. *Космос ділився на сім сфер:* 1 sph (тут sph позначає лат. sphere – сфера) – підземні води; 2 sph – підземелля; 3 sph – поверхня землі, гори; 4 sph - сфера життя; 5 sph – піднебесся; 6 sph – сім планет (небес); 7 sph – зоряне небо. Парні сфери були жіночими, основними, непарні – чоловічими, неосновними. Останні могли ігноруватись і Космос ставав тричленим.

2. *Космос ототожнювався з Тілом Великої Богині*, яке також ділилось на сім сфер: 1 sph – ноги Богині; 2 sph – сідниці (вульва); 3 sph – пояс; 4 sph – живіт (і груди); 5 sph – шия; 6 sph – голова (очі); 7 sph – череп (волосся). Сфери Космосу і Тіла Богині перебували в кореляції і на зображеннях Богині ноги могли символізувати підземні води (1 sph), сідниці – підземелля (2 sph) череп – зоряне небо (7 sph).

Три богині, що символізують жіночі сфери Космосу (вертикальна трійка). Перше «покоління» богинь. Семичленний Космос. У символіці та орнаментах, на наш погляд, присутнє щось подібне до теогонії божеств. Досить умовно в ній можна виділити три «покоління». Вихідною була Велика Богиня, яка тотожна Природі (Космосу). Вона складалася з семи сфер і пов'язаних із ними божеств. Відношення Богині і цих сфер можна інтерпретувати як породження нею сімки. (У грецькій міфології богиня землі Гея породила Урана бога неба, від них походить перше покоління богів-титанів. Ймовірно і в праміфі Богиня-Космос породила бога Неба – 7 sph, а від них походить перше покоління. При цьому бог 7 sph включався у першу сімку). Перше «покоління» божеств втілювало весь Космос від підземних вод до небес. При ігноруванні чоловічих сфер Космос позначався трьома богинями, що втілювали підземелля (2 sph), сферу життя (4 sph) і небеса (6 sph). Характерною ознакою богинь-дочок, що втілюють ці сфери Космосу є те, що вони розміщені переважно *по вертикалі*, відповідно до розміщення сфер Космосу. Звідси випливає, що три жіночі образи розміщені вертикально у первісній символіці чи орнаментах можна розглядати як богині 2, 4 і 6 sph, що втілюють відповідні сфери Космосу. Іншими словами, трійку вертикально розміщених жіночих образів чи символів, що їх заміщують, з високою вірогідністю можна трактувати як трійку богинь жіночих сфер Космосу.

Такі три жіночі образи можна бачити на цьому артефакті угро-фінської культури (рис. 1), на якому зображена Богиня, поділена на три «жіночі» сфери (вульва, живіт і голова), яким надано вигляд жіночих облич. Цілком очевидно, що ця трійка символізує три основні сфери Космосу. Це випливає з вертикального розташування символів і з їх групування в єдине ціле: вони утворюють Тіло Богині, яка тотожна Космосу. До речі, по боках Богині розміщено по три фігурки з обох боків, які очевидно символізують три чоловічі сфери, (ноги, пояс та шию Богині) і трьох богів цих сфер. Четвертий бог – бог неба – переданий дугою, яка з обох боків від ніг до голови обрамляє Богиню. Так передана сімка богів, що символізують Космос і Тіло Богині. Цей рисунок чітко демонструє, що три вертикально розміщені жіночі образи, або три символи, за якими приховуються жінки-богині, позначають три жіночі сфери Космосу і богинь цих сфер.

Рис. 1,

Рис. 2,

Рис. 3

Автором [4; 97-100] доведено, що ромб як правило символізує богиню. Він, отже, може позначати жіночі сфери Космосу і три жіночі частини Тіла Богині (сідниці, живіт та голову). Виходячи з цього, три вертикально розташовані ромби на орнаменті антропоморфного горщика з Малої Азії (рис. 2, 6-5 тис. до н. е.), слід трактувати як позначення трьох богинь, що символізують три жіночі сфери Космосу і Тіла Богині.

Поділ Космосу на три основні (жіночі) сфери простежується уже в палеоліті. Так на цьому рисунку (рис. 3), на наш погляд, зображені три основні сфери Космосу – небо, яке символізує потроєний кут вгорі, сферу життя – потроєний стовбур і землю – три горизонтальні лінії внизу. Ці три сфери є водночас і Дочками Богині-Космосу (Феномен потроєння ліній, що позначають небо, сферу життя і землю, буде розглянуто далі). До речі, М. Гімбутас, з книги якої автор запозичив цей рисунок, убачає в цьому образі Богиню. Це фактично збігається з поглядом автора, який вважає, що в первісному світогляді Богиня і Космос були тотожні.

Три вертикально розміщені ромби можна бачити на орнаменті цього подільського рушника (рис.4). В ньому в нижній частині орнаменту по центрі розміщений ромб. Вище ромбу зображені умовні руки, над якими у ромбіку міститься голова у вигляді хрестика (Так передана богиня сфери життя). Вище по вертикальній лінії зображений ще один ромб. Отже, тут по вертикалі розміщено три ромби, що символізують три сфери Космосу (підземелля, сферу життя і небеса). Від найвищого ромбу, що символізує небеса і голову Великої Богині, відходять стрічки – волосся, яке іноді мало вигляд зміїв.

Рис. 4

Рис. 5

Рис. 6

Структури з трьох вертикально розташованих ромбів можна бачити на цих деревах із подільського рушника (рис. 5), які на нашу думку передають три основні сфери Космосу і три дочки Богині. Прикладів подібних варіантів розміщення по вертикалі трьох жіночих символів в орнаментах є чимало. Всі вони, на наш погляд, передають трійку богинь (жіночих сфер Космосу), або ж скорочену сімку.

В орнаментах на горщиках трипільців (епоха енеоліту) жіночі сфери Космосу (2, 4, 6 sph) передаються не образами, а горизонтальними смугами, розміщеними одна над одною (по вертикалі). Так, на цьому горщику з Майданецького (рис. 6) чергуються вузькі і широкі смуги. Перша нижня вузька смуга очевидно не ввійшла в рисунок. Широка темна 2 sph символізує підземелля. (Символи, що тут зображені, передають цикл Місяця, але їх аналіз виходить за рамки статті). Наступна вузька 3 sph – поверхня землі, широка (4 sph) – сфера життя з умовним деревом життя, вузька (5 sph) – піднебесся, широка з драбинками (6 sph – драбинки символи переходу з однієї небесної сфери на іншу, так це уявляли сибірські шамани під час камлання), найвища сфера (7 sph – Ч) символізує зоряне небо.

Рис. 7

Таке ж позначення сфер іноді спостерігається і в орнаментах народних рушників. Так на цьому рушнику з Тверської губернії (рис. 7) поділ Богині-Космосу на сім сфер передається сімома горизонтальними смугами (сферами), що розміщені по *вертикалі*. Три з цих смуг – широка середня (4 sph) і дві вузькі (2 sph і 6 sph) – позначають жіночі сфери, а чотири вузькі стрічки навколо них – чоловічі.

Три архаїчні богині добре відомі з чарівних казок, де вони фігурують в образах трьох бабів-яг, до яких по черзі звертається герой. Яга, що скликає гадів і жаб, утілює підземний світ (2 sph), та, що призиває звірів (Матір звірів), утілює сферу життя (4 sph) і та, що скликає птахів, – небеса (6 sph). Ці три баби яги – типові втілення Дочок Богині (До речі, в деяких казках згадується і їх Матір, за якою очевидно приховується Велика Богиня. Слід зазначити, що з часом образ Великої Богині відходить на задній план і Богинями-Матерями богів стають богині 2, 4, 6 sph).

За трійками богинь, що втілюють жіночі сфери Космосу, вгадуються старі богині, які ймовірно водночас були і стихіями – 2 sph – земля (звідси «матір земля»), 4 sph – «матір звірів» у палеоліті і покровителька землеробства у неоліті, 6 sph – небеса (звідси «цариця небесна»).

Три богині, що розміщені по горизонталі. Друге «покоління» богинь. 28-членний Космос. Друге «покоління» богинь утворилося внаслідок того, що кожна з трьох Дочок Богині, будучи іпостасю (подобою) Матері, поділилась на свою трійку богинь. На відміну від першої трійки богинь, яка розміщувалась по *вертикалі*, ці три трійки в символіці та орнаментах як правило розміщені по *горизонталі*.

Унаслідок того, що кожна з трьох вертикальних жіночих сфер поділилась на трійку (сімку) божеств, семисферний Космос трансформується у 28-сферний, тобто такий, в якому міститься 28 божеств і їх сфери. Остання структура посідала важливе місце в первісному світогляді, оскільки 28 діб триває сидеричний цикл Місяця і фізіологічний цикл жінки, яка мала статус головного божества в первісному пантеоні. Тому множині 28, що позначала часову величину, надали просторового значення – сам Космос розглядався як 28-членна структура.

Семисферна структура Космосу перетворюється у 28-сферну за такою логікою. Чоловічі сфери Космосу (їх чотири) приймалися за одиниці, а трьом жіночим надавали значення сімки (богиня є сімкою!) Сума цих чисел $(1+7+1+7+1+7+1)$ дорівнювала 25, а не 28. Однак тут необхідно додати таке: у давніх людей сімка і вісімка ототожнювались. Богиня могла фігурувати як сімка і як вісімка. Тотожність сімки і вісімки, на нашу думку, була зумовлено такими міркуваннями давніх людей: за їх уявленнями, Богиня складалася з семи сфер (божеств). Звідси випливало, що сім сфер (божеств) разом узяті утворювали восьме божество – саму Богиню. Отже, там, де є сімка божеств, присутнє і восьме божество, тому $(7=8)$. Тотожність сімки і вісімки зафіксована в етимології слова «вісім» у слов'янських мовах. Воно означає «ві-сім», тобто, присутність вісімки «в сімці». Якщо в семисферній структурі Космосу чотири чоловічі сфери замінити одиницями, а три жіночі – вісімками, то вона набуде вигляду: $1+8+1+8+1+8+1=28$.

Із 28-членної структури, в якій жіночі сфери (2, 4, 6 sph) фігурували як сімки/вісімки (їх втілювали богині – іпостасі Матері) випливало, що єдиний семичленний Космос розпадався на три світи – небесний, земний і підземний, кожний з яких мов би повторював вихідний Космос (Богиню-Матір). На небі і в підземеллі існують світи, подібні до земного світу. За описом підземного світу під час подорожі по ньому Гільгамешом із месопотамської міфології чи Енеєм із міфології латинян той світ мало відрізняється від світу земного. Це ж стосується і подорожі небесами, які здійснювали сибірські шамани в камланнях. Подібність цих світів пояснювалась тим, що три Дочки були подобами Матері. Звідси походить трійка богинь, що втілювали небеса, трійка богинь сфери життя і трійка богинь підземелля (До речі, в «Божественній комедії» Данте фігурує якраз 28-членний Космос. Дев'ять кругів пекла – це 1 sph + вісімка підземелля (2 sph),

чистилице – це 3,4 і 5 sph (1+8+1) і рай це 6 sph (8 – сім небес і їх богиня) і 7 sph (8+1). Поет епохи Відродження творив під великим впливом астрології, що зберігала давні уявлення про Космос).

Поділ богинь неба, сфери життя і підземелля на свої сімки/трійки богинь трапляється уже в символіці палеоліту. Прикладом такого поділу є розглянутий раніше (рис. 3), на якому лінії, що позначають небеса (верхній кут), сферу життя (вертикальні лінії) і підземелля (горизонтальні лінії) потроєні. Ці потроєння ліній підкреслюють те, що Дочки Богині, які втілюють відповідні сфери Космосу, в свою чергу поділились на сімки/трійки, тобто «породили» наступну трійку (сімку) божеств.

Моделювання 28-членного Космосу можна бачити і на уже розглянутому раніше антропоморфному горщику з Малої Азії (рис. 2). Тут навколо кожного з трьох вертикально розміщених ромбів, що символізують три основні сфери Космосу, «наросили» нові горизонтальні ромби. Концентричні ромби, що утворились внаслідок цього, символізують друге «покоління» богів.

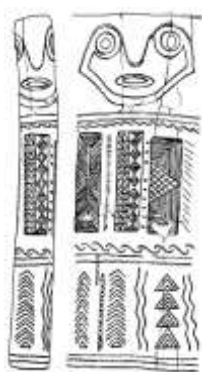

Рис. 8

Рис. 9

Досить виразно горизонтальне потроєння богинь передано на образі Богині, що вигравіюваний на сопілці з Сицилії (рис. 8, неоліт). На ньому простежується поділ сфер Космосу і Тіла Богині на вертикальну сімку – голова і дві широкі смуги нижче – три жіночі сфери і чотири вузькі смуги, що їх розмежовують – чоловічі. Крім цього, в кожній жіночій сфері простежується поділ на горизонтальні трійки/сімки (В голові ця трійка представлена трьома кругами – очима і ротом, які подібно ромбу є символами богинь).

Поділ жіночих сфер Космосу (2, 4, 6 sph) на свої трійки/сімки простежується і на орнаментах народних рушників. Його, зокрема, можна прослідкувати на дереві-вазоні цього рушника з Поділля (рис. 9). Дерево символізує Космос. На ньому можна виділити жіночі сфери: 2 sph представлена двома нижніми квітками і вазою між ними, 4 sph – двома середніми квітками і двома пелюстками між ними (деревом життя) і 6 sph – найвища квітка, що повернута голівкою вгору і дві бокові фігури, утворені з ромбів, що зображені обабіч. На наш погляд, усі три фігури на кожному з трьох рівнів позначають богинь другого «покоління». Про те, що квіти символізують богинь свідчить те, що на деяких деревах у бутонах квіток зображені жіночі фігурки. Жіночим символом є і ваза. Про це свідчить поділ її на сфери (рядками зубців позначені сфери богів-чоловіків). Ваза загалом формою моделювала жінку. Отже, в 2 sph (підземеллі) всі три символи передають жінок-богинь. На 4 sph (сфера життя) дві квітки і пелюстки, що символізують дерево життя, також передають трійку богинь. (Зауважимо, що зображене тут дерево життя символізує сферу життя на відміну від дерева-вазону, яке символізує світове дерево – Космос загалом). На 6 sph (небесах) обабіч квітки зображені фігури, утворені з трьох ромбів (нижній дещо деформований) – це жіночі символи, що моделюють богиню (сідниця, живіт і голова). Таким чином, дерево-вазон загалом постає як трійка вертикальних жіночих сфер (підземелля, сфера життя і небеса), кожна з яких поділилась на свою трійку богинь другого «покоління», що розміщені горизонтально.

Поділ жіночих сфер на сімки/трійки можна бачити і на рушнику з Тверської губернії (рис. 7). Тут у 2 і 6 sph міститься сім/вісім символів, а в середній 4 sph зображено трьох богинь. Насправді тут зображена сімка божеств (грива і хвіст коней фігурують як символи богів-чоловіків), але якщо ігнорувати цю четвірку, то сімка стає трійкою богинь.

Умовне друге «покоління» богинь простежується і в чарівній казці. Тут, як уже було сказано, вертикальний Космос утілювали три баби яги. Крім цієї жіночої трійки, в казці часто присутня трійка сестер бранок, яких, в одному випадку, дідок із довгою бородою (очевидно бог 3 sph – бог поверхні землі та гір – змії Горинич) тримає у підземеллі (2 sph), в іншому, змії-вихор (бог 5 sph) утримує на високій горі (на небесах – 6 sph). Важче ідентифікувати в казці трійку жінок, яка належала до 4 sph. У кожному разі дві жіночі трійки – підземелля і небес чітко ідентифікуються і вони збігаються з трійками богинь другого «покоління» символіки та орнаментів.

Про сімку небесних і підземних сфер (божеств) свідчать і міфи давніх народів. Так, бог неба у деяких сибірських народів має сім синів. У них же йде мова і про сім сфер підземелля [8]. І хоча в міфах

йдеться про сімку богів чоловічого роду, мало сумніву в тому, що в давні часи ця сімка включала трійку богинь. Цікавий матеріал із погляду нашої концепції містить шумеро-аккадська міфологія. В ній присутня богиня Тіамат, що уособлювала первісний хаос (море). Її зображали у вигляді *семиголової* гідри [2; 505]. Це типова богиня-стихія, яку переміг бог сонця Мардук. Він розчленував чудовисько надвоє і з верхньої частини зробив небо, а з нижньої – землю. Те, що Тіамат була семиголовою і те, що з її тіла створений світ дає підставу вбачати в ній прообраз первісної Богині, що втілювала сім сфер Космосу. Про поділ цієї Богині на трійку Дочок у міфах не йдеться. Однак там присутні сім богів Анануків (богів неба – 6 sph) і сім воріт підземелля (2 sph), які свідчать про збіжність символіки і міфології [3; 152-177].

Трійка символів в одній богині. Третє «покоління» богинь. 88-членний Космос. Аналізуючи символи богинь другого «покоління» на орнаменті дерева-вазону (рис. 9), якими є квіти різної форми, вази, три ромби та ін., можна помітити, що останні утворені з трьох жіночих символів. Квітка містить «підкову» чи «ліру» – символ, яким часто позначають сідниці Богині, ромбик, який у даному випадку символізує живіт, і хрестик – голову. Ваза ділиться на сфери, трійка ромбів на окремі ромби. В усіх зазначених випадках богиня другого «покоління» складається з трьох жіночих символів (символів богинь). Отже, тут три жіночі символи утворюють одну Богиню. На цій підставі можна висувати гадку, що дані символи позначають третє «покоління» божеств. Особливість трійки богинь даного «покоління», яка вичитується з символіки, полягає в тому, що тут трійка богинь утворює одне ціле. Це три в одному або ж одиниця, поділена на трійку. Цілком можливо, що саме таке поєднання трійки в одному приховане за трійками грецьких Мойр, римських Матрон, німецьких Норн, ірландських Брігіт, трьох сестер Моріган, які фігурують як щось одне.

Рис. 10

Рис. 11

Рис. 12

Присутність третього «покоління» чітко прослідковується на деяких орнаментах народних рушників. Так, у горизонтальній стрічці цього подільського рушника з с. Студена Вінницької обл. (рис. 10) зображена трійка образів. У них, на наш погляд, своєрідно поєднано дерево і богиню. Останню символізує ромб у центрі. Вважаємо, що ці три образи передають трьох богинь першого «покоління» (Хоча ці символи богинь розміщені не вертикально, але їх поділ на два «покоління» свідчить про те, що вони є першим «поколінням»). Другою трійкою є три умовні гілки, що завершуються трикутниками (умовними голівками). Трикутники і голівки в орнаментах вишивки фігурують як символи богині. І третім «поколінням» є тричленна структура, на яку поділилась кожна з голівок. Ця структура складається з ромбика по середині і двох трикутників по боках. (Вона краще представлена на рушнику з цього ж села – рис. 11). Ромбик і трикутники – також символи богинь. Отже, орнамент відтворює три умовні «покоління» богинь, які утворились із поділу наступної богині на свою трійку.

Аналогічну структуру триразового поділу богинь на трійки можна бачити на орнаменті цього рушника з Тверської губернії (рис. 12). Тут також три фігури поділені на трійки, а голівки останніх утворені з трьох хрестиків або інших трьох символів, що очевидно позначають богинь. Впадає в очі структурна подібність цих трьох орнаментів при всій відмінності їх зовнішнього вигляду. Це свідчить про те, що триразовий поділ богинь на трійки (на три «покоління»?) відіграв важливу роль у світогляді первісних людей.

В архаїчній символіці поділ другого «покоління» на трійки також зустрічається, хоч і рідко. Так, на рис. 8 деякі з прямокутників, що символізують друге «покоління», поділені на менші частини (в одному випадку їх три).

Поява богів третього «покоління» вносить зміни і в структурування сфер Космосу (кількості божеств). Якщо за трьома трійками богинь приховується 28-членна структура, то потроєння цих богинь дає множину $88 = (1+28+1+28+1+28+1)$. 88-членний Космос (вірніше множина 88) присутня на артефактах палеоліту і до наших часів збереглась у фольклорі (детальніше про це: [4; 111-124]. Зокрема вона фігурує у двох бурятських казках. Множина 88 є одним з аргументів для допущення існування третього «покоління» божеств уже в міфології палеоліту.

Сенс феномена триразового потроєння богинь. Ми розглянули археологічні артефакти і народні орнаменти, на яких простежується триразове потроєння богинь. Закономірно виникає питання, що ж приховується за цим феноменом? На жаль, готової відповіді в автора не має. В статті йшла мова про «покоління» богинь, але саме слово «покоління» ми взяли в лапки, оскільки твердого переконання в тому, що йдеться саме про покоління у автора також немає. Можна висловити лише деякі міркування з цього приводу. Щодо першої (вертикальної) трійки богинь, то тут більш-менш можна впевнено твердити (наскільки взагалі можуть бути впевнені наші судження про семантику архаїчної символіки), що вони символізують богинь 2, 4, 6 sph Космосу (підземелля, сфери життя і небес) – богинь першого «покоління». 3 богинь другого «покоління» (трійки богинь небес, трійки сфери життя і підземелля) реально існує тільки сімка/трійка небес. Сімка планет, три з яких уявлялись богинями, могла бути реальною підставою для висновку давніх людей про сімку божеств і трійку богинь другого «покоління». На якій підставі зроблено висновок про сімку/трійку божеств підземелля і сфери життя, можна тільки гадати. Тут вони могли йти за аналогією: якщо богиня небес (6 sph) ділиться на свою сімку/трійку, то й її сестри (богині 2 і 4 sph) також мають ділитись подібним чином. На підсилення цієї ідеї могло слугувати і те, що давні люди ототожнювали Космос і Тіло Богині. А в Тілі Богині на сферу життя припадали двійка грудей і пупець, які в свідомості давніх людей фігурували як богині. Очевидно ця трійка і була з Тіла Богині спроектована у сферу життя Космосу. Так утворились три богині сфери життя. Це ж саме стосується підземелля. Тут трійками богинь були вульва і двійка сідниць Тіла Богині. Спроектовані у підземелля вони набули вигляду трійки богинь підземелля.

Важче визначити, що приховується за богинями третього «покоління». Те, що воно в символіці присутнє, не викликає сумніву. Про це свідчать орнаменти і 88-членний Космос. Однак не можемо визначити, які реальні чинники підштовхнули давніх людей допустити третій поділ богинь на трійки. І хоча в міфах присутні три покоління божеств (так, у грецькій міфології фігурують *титани*, потомки Геї (Землі) та Урана (Неба), *кроніди* потомки титанів Кроноса і Реї і третє покоління, потомки Зевса – *зевсиди*), однак при зміні поколінь тут не відбувалось потроєння богинь.

Узагалі ситуація з третім «поколінням» дещо дивна. Воно трапляється швидше на орнаментах, чим в архаїчній символіці. Однак в останній присутня множина 88, що безпосередньо пов'язана з цим «поколінням» та й образи трьох Мойр і Норн з міфології чудово узгоджуються з ними. Саме це дає нам підставу допустити існування третього «покоління». Виходячи звідси автор трактує феномен триразового поділу богинь як нарощування «поколінь». В якості гіпотези таке трактування може слугувати для дальших досліджень міфології первісних людей.

Висновки. На думку автора, в первісній міфології Велика Богиня була тотожна Космосу, сімці сфер якого відповідала сімка божеств. Трійка богинь, що фігурують у символіці і орнаментах утворилась внаслідок виключення з сімки чотирьох богів-чоловіків. За трійкою богинь чи їх символів, що розташовані вертикально, приховані богині (перше «покоління»), що символізують жіночі сфери Космосу (підземелля, сферу життя і небеса). Трійки горизонтально розміщених богинь як правило символізують богинь другого «покоління», на яке поділились попередня трійка богинь. Третє «покоління», що утворилось внаслідок чергового поділу характеризується тісною єдністю трійки. Ці поділи названо феноменом триразового потроєння богинь. Автор висловив гіпотезу, згідно з якою за цим потроєнням можуть приховуватися три покоління богинь – богині-стихії, богині-планети і ймовірно богині типу трьох Мойр, Норн та ін. Попри те, що феномен триразового потроєння богинь не до кінця прояснений, він може слугувати для дальшого дослідження первісної міфології, з якої походять архаїчна символіка, народні орнаменти, міфологія і чарівна казка.

Ілюстрації подані за джерелами:

1. Голан А. *Миф и символ*. (2-е изд.). Москва : Русслит, 1994 (рис. 2).
2. Калмыкова Л. Э. Народная вышивка Тверской земли. Ленинград : «Художник РСФСР», 1981 с ил. (рис. 7, 12).
3. Мифы народов мира. Энциклопедия в 2-х т. Москва, 1998. Т. 2 (рис. 1).
4. Мицик В. Ф. Священна країна хліборобів. Київ : Такі справи, 2006 з іл. (рис. 6).
5. Причепій Є., Причепій Т. Вишивка Східного Поділля. Київ : Родовід, 2007 з іл. (рис. 4, 5, 9, 10, 11).
6. Gimbutas M. (February). *The Language of Goddess*. (1st edition). New York : Thames & Hudson, 2001 (fig. 3, 8)

Illustrations are taken from books:

1. Holan A. *Myf y symbol*. (2-e yzd.). Moskva : Russlyt, 1994 (rys. 2).
2. Kalmukova L. E. *Narodnaia vushyvka Tverskoi zemly*. Lenynhrad : «Khudozhnyk RSFSR», 1981 s yl. (rys. 7, 12).
3. *Myfu narodov myra*. Entsyklopedyia v 2-kh t. Moskva, 1998. T. 2 (rys. 1).
4. Mytsyk V. F. *Sviashchenna kraina khliborobiv*. Kyiv : Taki spravy, 2006 z il. (rys. 6).
5. Prychepii Ye., Prychepii T. *Vyshyvka Skhidnoho Podillia*. Kyiv : Rodovid, 2007 z il. (rys. 4, 5, 9, 10, 11).
6. Gimbutas M. (February). *The Language of Goddess*. (1st edition). New York : Thames & Hudson, 2001 (in English) (fig. 3, 8)

Список використаної літератури

1. Голан А. Миф и символ, 2-е изд. Москва : Русслит, 1994.
2. Мифы народов мира. *Энциклопедия в двух томах*: Москва : Сов. энцикл., 1987. Т. 1.
3. На ріках вавілонських. Київ : Дніпро, 1991.
4. Причепій Є. М. Богиня-Космос і сімка божеств у первісних міфологічних уявленнях. Київ : Ін-т культурології НАМ України, 2018.
5. Пропп В. Исторические корни волшебной сказки. Санкт-Петербург, 1996.
6. Семенов В. Первобытное искусство. Санкт-Петербург : Азбука-классика, 2008.
7. Фролов Б. О чем рассказала сибирская мадонна. Москва : Знание, 1981.
8. Элиаде М. Шаманизм: архаические техники экстаза. Киев, 2000.
9. Gimbutas M. *The Language of Goddess*. (1st edition). New York : Thames & Hudson, 2001.

References

1. Holan A. Myf y symbol, 2-e yzd. Moskva : Russlyt, 1994.
2. Myfu narodov myra. Entsyklopedyia v dvukh tomakh: Moskva : Sov. entsykl., 1987. T. 1.
3. Na rikakh vavilonskykh. Kyiv : Dnipro, 1991.
4. Prychepii Ye. M. Bohynia-Kosmos i simka bozhestv u pervisnykh mifolohichnykh uiavlenniakh. Kyiv : In-t kulturolohiy NAM Ukrainy, 2018.
5. Propp V. Ystorycheskye korny volshebnoi skazky. Sankt-Peterburh, 1996.
6. Cemenov V. Pervobutnoe yskusstvo. Sankt-Peterburh : Azbuka-klassyka, 2008.
7. Frolov B. O chem rasskazala sybyrskaia madonna. Moskva : Znanye, 1981.
8. Elyade M. Shamanyzm: arkhaycheskye tekhniky ekstaza. Kyev, 2000.
9. Gimbutas M. *The Language of Goddess*. (1st edition). New York : Thames & Hudson, 2001.

**THE PHENOMENON OF A TRIPLE TRIPLING (3X3X3) OF GODDESSES IN ARCHAIC
SYMBOLISM AND FOLK ORNAMENTS**

Prychepii Yevhen – Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Institute of Cultural Research, Nacional Academy of Arts of Ukraine, Kyiv

In archaic symbolism, folk ornaments, myths and fairy tales, there are often present three female images (three goddesses) or three symbols that replace them. It points to the close connection of the number three with the goddesses. The triplet of goddesses attracted the attention of researchers of archaic symbolism (A. Golan, M. Gimbutas). Analyzing the symbolics, ornaments and fairy tales, the author came to the conclusion that in addition to the three goddesses, there is a phenomenon of a triple tripling of goddesses (three «generations» of three goddesses) in them. In our opinion the first triplet (the first «generation») were the goddesses of the dungeon, the spheres of life and heaven, that were formed as a result of the division of the Cosmos Goddess into seven spheres, of which four male spheres were excluded. The division of each of these goddesses into their own triplets led to the emergence of the second «generation» – the goddesses triplet of heaven, the life spheres triplet and the dungeon triplet. The division of the last ones into their own triplets led to a third «generation». The increase in the number of goddesses with the change of «generations» also led to a change in the structure of the Cosmos. (The Cosmos Goddess was structured according to the number of deities-spheres). The first «generation» (three goddesses) corresponded to the seven-membered Cosmos (Cosmos of seven spheres). The second «generation», which included the triplets of heavens, life sphere and dungeon goddesses, corresponded to the 28-membered Cosmos, and the third one was the 88-membered Cosmos. The research of the phenomenon of the triple tripling of goddesses can shed light on the understanding of theogony in the mythology of ancient people.

Key words: triplet goddesses in symbols and ornaments, triple tripling of goddesses.

UDK 130.2

**THE PHENOMENON OF A TRIPLE TRIPLING (3X3X3) OF GODDESSES IN ARCHAIC
SYMBOLISM AND FOLK ORNAMENTS**

Prychepii Yevhen – Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Institute of Cultural Research, Nacional Academy of Arts of Ukraine, Kyiv

The aim of this paper is to explain a triple tripling of goddesses (three «generations» of three goddesses) in archaic symbolism and folk ornaments.

Research methodology. The study uses the method of structural analysis. The author compares the structures of symbols denoting goddesses that are found on archaeological artifacts and folk ornaments.

Reasalt. The author proceeds from the assumption that the Goddess of primitive mythology and the Cosmos were identical and divided into seven spheres. Three of these spheres (the dungeon, the sphere of life, and the seven heavens) embodied her daughters, and four (groundwater, the surface of the earth, the heavens, and the starry sky) were male gods. Ignoring the male spheres, the Cosmos acquired a three-sphere appearance. Daughters, like the Goddess, were divided into their triplets (the second «generation»). Hence there are the three «female» symbols in the spheres of the dungeon, life and heaven. In the symbolics, the division of these last three into the next three (the third «generation») can be traced. The last goddesses' triplets are distinguished by a special cohesion. Apparently from here three mythological Moiras, Parks and others

occur. The author suggests that behind this three-time division of goddesses three «generations» of primitive deities can hide, i.e. primitive theogony, signs of which can be traced in a fairy tale and mythology.

Novelty. The author gives his original interpretation of the goddesses triplet in symbolism and ornaments, and also explores the phenomenon of the triple tripling of goddesses, in which he sees primitive theogony.

The practical significance. The study reveals the possible myth-making logic. It can be used in the study of the common roots of human culture.

Key words: goddesses' triplet in symbolism and ornaments, triple tripling of goddesses.

Надійшла до редакції 6.05.2022 р.

УДК 008:141]:168

РІЗНОВИДИ МАГІЧНОГО ТРАНСГУМАНІЗМУ : ВІД ШАМАНІЗМУ ДО ТЕХНОМАГІЇ

Гоц Людмила Сергіївна – кандидат культурології, доцент,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0001-5832-2406>

DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi40.538>

milahobotya93@gmail.com

Попри часті заяви трансгуманістів про абсолютну раціональність, науковість своїх ідей та ідеології, дослідники справедливо відзначають міфологічні, релігійні, магічні коріння й складові сучасних трансгуманістичних учень. Магічний світогляд та трансгуманізм мають спільні архетипові витоки й мету. Статтю присвячено класифікації різновидів магічного трансгуманізму у синхронно-діахронному вимірі культури. Розроблено цілісну типологію та періодизацію магічного трансгуманізму та відповідні дефініції. Типологію трансгуманізму на основі найбільш відомих магічних напрямів надано в історико-логічній послідовності виникнення цих типів: шаманський трансгуманізм (Т), езотеричний Т, теургічний Т, алхімічний Т, кабалістичний Т, окультний Т, техномагічний Т. Усі, крім останньої форми можна визначити як сакральний, ідеалістичний трансгуманізм. Техномагічний Т є доволі новим феноменом, що виникає у ХХ ст. і існує на перетині сакрального і секулярного, матеріалістичного трансгуманізму. Зазначені різновиди утворюють гібридні форми і співіснують у часі паралельно.

Ключові слова: культура, трансгуманізм, магія, техномагія, класифікація, методологія, визначення, міфотехносцієнтизм, дефініція.

Постановка проблеми, її актуальність. Колись магія стала матір'ю науки, проте це не означає що сучасні наукові і навіть сцієнтистські ідеї більше не пов'язані з магічним мисленням. Трансгуманісти нерідко використовують термінологію магіко-релігійного змісту типу New Age, що вказує на наявність «подвійного коду» трансгуманізму – одночасно наукового і міфологічного. Ю. Хвастунова справедливо зазначає, що основні ідеї сучасного трансгуманізму, пов'язані як із магіко-релігійною доктриною New Age, «яка в сучасному суспільстві набула рис масового окультизму (популяризація ідей окультизму за допомогою синтезу високих технологій і старих окультних уявлень) через теорію надлюдини / транслюдини» [7; 207]. Зазначена діалектика магічного та наукового вказує на необхідність ретельного вивчення витоків та різних форм трансгуманізму, специфіки міфотехносцієнтистського мислення, а також пов'язаних із цим культурних перспектив та ризиків.

Останні дослідження та публікації. Ідеї семантичної близькості науки і магії зустрічаються у роботах зарубіжних учених [4], В. Стекланнікова [5], Е. Девіса [3]. Тема взаємозв'язку трансгуманізму та магії періодично підіймається в Інтернет-мережі та публіцистиці – Дж. Аджит [9], проте вона мало розроблена у сучасній науці. У контексті шаманізму її торкається М. Теннісон [15; 65, 71], у контексті магії, алхімії – Л. Гоц [1, 2], К. Курмо [13; 15]; магіко-релігійного дискурсу – Ю. Хвастунова [7]. *Методологія* дослідження в рамках культурології базується на концептах Нової магічної епохи [4], магії як підсвідомого технології [3], «неоміфології», «вторинної міфології» [8]. Застосовано структурний та історико-культурний підхід, а також якісні методи: концептуальний, термінологічний, порівняльний аналіз, типологізація. *Мета* статті – класифікувати магічний трансгуманізм на основі найбільш знаних магічних течій, розглянувши його в широкому культурному контексті.

Виклад матеріалу дослідження. Трансгуманістичні інтенції проявляються у різних конкретно історичних формах світогляду. Визначимо *магічний трансгуманізм* (magical transhumanism) як прагнення людини до радикального подолання встановлених природою обмежень її можливостей за допомогою магічних практик. Запропонуємо можливу класифікацію магічного трансгуманізму на основі найвідоміших магічних напрямів, не претендуючи на вичерпний їх перелік (див. таблицю 1). Необхідно відзначити, що концептуалізація магіко-релігійних практик часто утруднена, а визначення дискусійні. Не вдаючись до